

**Суддівське пізнання як спосіб конструювання онтологічної правової рівноваги:
критичний, конструктивний і дискурсивний виміри справедливості
(на прикладі ресоціалізації незаконно засуджених)**

Гураленко Наталія Анатоліївна¹

Опубліковано	Секція	УДК
30.01.2026	Право	342.9:347.998

DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.18652230>

Анотація. У статті досліджується суддівське пізнання як філософсько-правовий механізм врегулювання юридичного конфлікту та відновлення онтологічної рівноваги правової реальності, що проявляється у категорії справедливості. Обґрунтовується, що справедливість виступає не лише нормативною вимогою, а телеологічним орієнтиром правосуддя, який визначає зміст і спрямованість судового рішення. У сучасних умовах особливої ваги ця функція набуває у зв'язку з подоланням наслідків судових помилок, ресоціалізацією незаконно засуджених осіб та становленням цифрової справедливості.

Показано, що суддівське пізнання реалізує справедливість у трьох взаємопов'язаних вимірах. Критичний вимір полягає у рефлексивному виявленні дефектів позитивного права та обмежень алгоритмізованого правозастосування, здатних породжувати неправомірні рішення. Конструктивний вимір виявляється у творчій інтерпретації норм і формуванні рішень, спрямованих не лише на вирішення конкретної справи, а й на відновлення соціального статусу особи, створення умов її інтеграції та вдосконалення правового регулювання. Дискурсивний вимір розкривається через перетворення конфлікту на аргументований правовий діалог, що забезпечує довіру до суду та запобігає редукації права до технічної процедури.

Доведено, що правова реальність формується не нормою як такою, а процесом подолання суперечностей, у якому суд виступає простором переходу від фактичного протистояння до мовно-ціннісного узгодження позицій. Цифрові технології підвищують точність і передбачуваність правозастосування, однак не можуть замінити когнітивно-оцінювальної діяльності судді, особливо у справах про незаконне засудження. Процесуальна форма гарантує формальну справедливість, тоді як змістовна справедливість досягається через інтерпретацію та морально-правову оцінку.

Зроблено висновок, що цифрова справедливість постає як поєднання процедурної раціональності та гуманістичної чутливості: технології посилюють доказовий аналіз, але остаточне відновлення правової рівноваги забезпечується саме суддівським пізнанням, спрямованим на відновлення довіри до права і соціальної стабільності.

---

¹ доктор юридичних наук, професор, завідувачка кафедри теорії права та прав людини Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича, м. Чернівці, ORCID : <https://orcid.org/0000-0003-0884-215X>

Ключові слова: суддівське пізнання, справедливість, цифрова справедливість, цифрові технології, ресоціалізація незаконно засуджених, правова реальність, правосуддя.

Judicial cognition as a way of constructing ontological legal equilibrium: critical, constructive and discursive dimensions of justice (on the example of resocialization of illegally convicted persons)

Annotation. The article examines judicial cognition as a philosophical-legal mechanism for resolving legal conflict and restoring the ontological balance of legal reality, manifested through the category of justice. It is argued that justice functions not merely as a normative requirement but as a teleological orientation of adjudication that determines the content and direction of a judicial decision. In contemporary conditions, this function acquires particular importance in connection with overcoming the consequences of judicial errors, the resocialization of wrongfully convicted persons, and the emergence of digital justice.

It is demonstrated that judicial cognition realizes justice through three interrelated dimensions. The critical dimension consists in the reflexive identification of defects in positive law and the limitations of algorithmic law-application capable of producing unlawful decisions. The constructive dimension appears in the creative interpretation of legal norms and in the formation of decisions aimed not only at resolving a specific case but also at restoring the individual's social status, facilitating reintegration, and improving legal regulation. The discursive dimension unfolds through transforming conflict into a reasoned legal dialogue that ensures trust in the court and prevents the reduction of law to a purely technical procedure.

The study proves that legal reality is shaped not by the norm as such but by the process of overcoming contradictions, in which the court functions as a space of transition from factual confrontation to value-oriented linguistic coordination of positions. Digital technologies increase the accuracy and predictability of legal application; however, they cannot replace the judge's cognitive and evaluative activity, particularly in cases of wrongful conviction. Procedural form guarantees formal justice, whereas substantive justice is achieved through interpretation and moral-legal assessment.

It is concluded that digital justice emerges as a combination of procedural rationality and humanistic sensitivity: technologies enhance evidentiary analysis, yet the ultimate restoration of legal equilibrium is ensured precisely by judicial cognition aimed at rebuilding trust in law and social stability.

Key words: judicial cognition, justice, digital justice, digital technologies, resocialization of wrongfully convicted persons, legal reality, adjudication.

Вступ

Суддівське пізнання як спосіб врегулювання правового конфлікту спрямоване на відновлення онтологічної рівноваги правової реальності, що знаходить свій вияв у категорії справедливості та реалізується через її критичний, конструктивний і дискурсивний виміри. У сучасних умовах ця функція набуває особливої значущості у контексті подолання наслідків судових помилок, ресоціалізації незаконно засуджених та формування засад цифрової справедливості.

Критичний вимір справедливості виявляється у здатності судового пізнання виявляти дефекти позитивного права, зокрема ті, що призводять до неправомірного засудження особи або відтворюються через автоматизовані процедури прийняття рішень. Суддя в такому випадку виступає не механічним виконавцем алгоритмів чи нормативних конструкцій, а суб'єктом рефлексивної перевірки їх змістовної легітимності та гуманістичної виправданості.

Конструктивний вимір справедливості полягає у творчій інтерпретаційній діяльності судді, спрямованій на формування рішень, здатних не лише вирішити конкретну справу, але й забезпечити відновлення соціального статусу особи, незаконно підданої кримінальному переслідуванню, та створити орієнтири для вдосконалення правового регулювання, зокрема в умовах цифровізації правосуддя. Таке рішення виконує ресоціалізаційну функцію, повертаючи особу до правового простору як повноцінного носія прав і свобод.

Дискурсивний вимір справедливості розкривається у формуванні смислового простору правового діалогу, де співвідносяться формально-логічні структури права та його ціннісні засади. У цифровізованому правосудді саме цей вимір запобігає редукції права до алгоритмічного управління, формуючи довіру до суду як інституції, покликаної не лише застосовувати норму, а й відновлювати справедливість у її соціальному та екзистенційному значенні.

Концепцію правосуддя як фундаментальної онтології, публічної форми когнітивної аксіології й аксіоматичного способу нормативного мислення, єдності формальних і змістовних сутнісних ознак, єдності смислів справедливого судочинства, судового захисту та здійснення судової влади обґрунтовують В. Бігун, В. Васильчук, Т. Гарасимів, С. Погребняк, О. Стовба, С. Шевчук та ін.

Метою дослідження є характеристика суддівського пізнання у ціннісно-деонтологічному спрямуванні як способу відновлення онтологічної правової рівноваги на прикладі ресоціалізації незаконно засуджених та впровадженні цифрових технологій у судовому процесі.

Результати

Правову реальність доцільно розглядати як впорядковану систему взаємопов'язаних і внутрішньо збалансованих елементів, що утворюють онтологічну надструктуру, яка перебуває у стані динамічної рівноваги. Формою існування такої цілісності виступає порядок, що забезпечує узгодженість частин цілого, їх підпорядкування нормативному принципу міри та відносну гармонізацію протилежностей. У межах правової дійсності цей стан рівноваги виражається категорією справедливості, яка поєднує ідеї пропорційності, еквівалентності й адекватності правового реагування. Справедливість має історично обумовлений характер, закріплюється нормативно та орієнтує правозастосування у деонтологічному вимірі, визначаючи спрямованість функціонування і розвитку права.

У сучасній філософсько-правовій доктрині справедливість розглядається як багатовимірна категорія, у структурі якої традиційно виокремлюють формальний та змістовний виміри [1, 4, 5]. Перший передбачає послідовне, неупереджене й однакове застосування правил, тоді як другий відображає закріплення у праві суспільно визнаних цінностей та моральних орієнтирів. В умовах цифровізації правосуддя це розмежування набуває особливої ваги, оскільки алгоритмізовані процедури здатні гарантувати передбачуваність, але не завжди – співмірність та адекватність правового реагування, зокрема щодо осіб, незаконно засуджених і тих, хто потребує подальшої ресоціалізації.

Формальна справедливість виражається у вимозі однакового підходу до однакових випадків і диференційованого – до різних. Вона забезпечує раціональну впорядкованість правозастосування, усуває довільність і створює підґрунтя для довіри до суду. У цифровому середовищі саме цей аспект реалізується найбільш ефективно: електронні реєстри, автоматизований розподіл справ і стандартизовані процесуальні шаблони мінімізують ризики суб'єктивного впливу. Однак формалізована точність не гарантує відновлення порушеної справедливості у випадках судової помилки, коли особа зазнала незаконного засудження і потребує не лише реабілітації, а й соціального повернення до повноцінного життя.

Змістовна (реальна) справедливість покликана компенсувати обмеженість нормативного формалізму. Вона ґрунтується на ціннісному змісті права та передбачає здатність суду відступати від буквального тлумачення норми задля досягнення гуманістичного результату. Саме цей вимір справедливості стає визначальним при вирішенні питань відшкодування шкоди незаконно засудженим, відновлення їх репутації та забезпечення можливостей соціальної інтеграції. У цифровізованому правосудді така функція не може бути повністю делегована алгоритмам, оскільки оцінка моральних і репутаційних наслідків неправомірного засудження потребує когнітивного судження.

Суддівське пізнання поєднує обидва виміри справедливості: процесуальна форма гарантує рівність і передбачуваність, тоді як інтерпретаційна діяльність наповнює рішення змістом. Кожне судове рішення є водночас логічно-правовим і ціннісним актом – пошуком конкретної справедливості, релевантної індивідуальним обставинам. У цьому контексті цифрові технології повинні виконувати допоміжну функцію, посилюючи доказовий аналіз, але не підміняючи морально-правову оцінку пізнання доказів.

Справедливість у праві виникає не з автоматичного застосування норм, а з їх осмисленого тлумачення у світлі когнітивної морально-правової оцінки. Особливо це стосується випадків незаконного засудження, де правосуддя має завершуватися не формальним виправданням, а відновленням соціального статусу особи [2, с. 539–540]. Саме поєднання процедурної точності та ціннісної чутливості формує модель цифрової справедливості, у якій технологія підтримує право, але не замінює його гуманістичної сутності. Відтак, справедливість постає не лише ідеалом, а й телеологічним орієнтиром суддівського пізнання конкретної правової ситуації – тим нормативно очікуваним результатом, до якого має бути спрямований увесь процес правосуддя. Вже на початковій стадії провадження передбачається, що його завершенням стане встановлення не абстрактної, а індивідуалізованої справедливості, співвіднесеної як з особливостями конкретного випадку, так і з цілісністю правового порядку. Особливого значення це набуває у справах про незаконне засудження, де судове рішення має не тільки виправити юридичну помилку, а й відновити соціальний статус особи та створити передумови її ресоціалізації.

Суперечність є універсальною онтологічною характеристикою соціального буття, а в правовій сфері вона виявляється у формі юридичного конфлікту, спору або колізії. Саме конфлікт, а не норма як така, виступає вихідною точкою правової реальності: право набуває визначеності через процедуру його застосування до життєвої проблеми. Розв'язання спору стає способом об'єктивації права, оскільки юридичні приписи набувають змісту лише в процесі їх тлумачення та застосування компетентним органом. У цьому сенсі правосуддя є не механічним відтворенням нормативного тексту, а процедурою конструювання правового значення події.

Наявність конфлікту є передумовою суддівського пізнання, а сама потреба у правосудді зумовлена неминучістю соціальних протиріч. Судовий процес покликаний перевести конфлікт із площини фактичного протистояння у площину аргументованого дискурсу, де замість сили діє мова права [3, с. 96–97]. У цифровізованому правосудді це завдання реалізується через електронні докази, онлайн-комунікацію та аналітичні інструменти, однак технологічна форма не змінює сутності – конфлікт вирішується шляхом пошуку конкретної справедливості, релевантної індивідуальним обставинам.

Онтологічна спрямованість суддівського пізнання обумовлює необхідність його справедливості: рішення, що не відновлює рівноваги, не завершує конфлікт, а лише трансформує його в іншу форму [6, с. 215–216]. Особливо це проявляється у випадках судових помилок, коли формальне виправдання без реального відновлення репутації та можливостей соціального існування особи породжує нову соціальну напругу. Тому

правосуддя має завершуватися не лише юридичною реабілітацією, а й створенням умов для повернення людини до повноцінної участі в суспільному житті.

Через здійснення правосуддя суспільство отримує соціальне благо – трансформацію конфлікту у правовий порядок. Справедливе рішення не обов'язково задовольняє інтереси кожної сторони повною мірою, але забезпечує визнання його легітимності та прийнятності. У цьому полягає сутність цифрової справедливості: технології можуть прискорити процедуру та підвищити точність аналізу, проте лише суддівське осмислення здатне підтримати та відтворити справедливу рівновагу – встановити належну міру у взаємовідносинах між особою, суспільством і державою.

Класичне розуміння справедливості ще римські юристи формулювали як *justitia est suum cuique tribuere* – справедливість полягає у наданні кожному належного відповідно до його заслуг. Онтологічною передумовою судового процесу виступає юридичний конфлікт, а тому завдання судді полягає не лише у формальному застосуванні норми, а у відновленні порушеної рівноваги правової реальності. Зіткнення взаємовиключних інтересів учасників судового провадження породжує напругу, яка потребує правового розв'язку через інтерпретацію, аргументацію та оцінювання наданих доказів. Справедливе рішення не об'єднує сторони, а радше розмежовує їх правові позиції, звільняючи їх від взаємної претензійності та переводячи конфлікт у стабільний правопорядок.

Справедливість у суддівському пізнанні має виразно процедурний характер, оскільки реалізується через визначену процесуальну форму. Процедура постає універсальним інструментом упорядкування соціальних відносин, а в умовах цифровізації – ще й способом забезпечення прозорості, фіксації та перевірюваності правозастосування. Електронні матеріали справи, дистанційна участь сторін та алгоритмічні засоби аналізу доказів розширюють процесуальні можливості, але не підміняють оцінювальної діяльності судді. Саме тому «справедливий суд» означає передусім дотримання процесуальних гарантій, без яких навіть змістовно правильне рішення втрачає юридичну чинність. До таких гарантій належать незалежність і неупередженість судді, рівність процесуальних можливостей сторін та відкритість судового розгляду. Суддя забезпечує справедливу дистанцію між сторонами та між собою і конфліктом, що особливо важливо в цифровому середовищі, де автоматизовані системи можуть створювати ілюзію нейтральності. Реальна безсторонність забезпечується не технічними засобами, а інституційною незалежністю та професійною відповідальністю. Принцип рівності сторін означає надання кожному учаснику можливості бути почутим і впливати на формування рішення, що перетворює особу з об'єкта владного впливу на суб'єкта правового дискурсу [5].

Формалізована процедура має власну цінність і водночас виконує інструментальну функцію: вона є необхідною передумовою, але не гарантією змістовної справедливості. Порушення процесуальних вимог нівелює легітимність рішення, навіть якщо воно відповідає уявленню про справедливість по суті. Отже, процесуальна форма виступає первинним рівнем справедливості, а її зміст досягається через суддівське пізнання.

Справедливість як мета правосуддя є вимогою, що постає із самої структури соціального буття: вона орієнтує суддю на ухвалення рішення, здатного відновити порушену рівновагу правової дійсності.

У структурі суддівського пізнання справедливість виконує критичну, конструктивну та дискурсивну функції. Критична функція виявляє недоліки позитивного права – застарілі приписи, непропорційні санкції або надмірну процедурну складність – що особливо помітно при автоматизованому застосуванні норм. Конструктивна функція полягає у формуванні рішень, здатних орієнтувати подальший розвиток правової системи, зокрема у питаннях компенсації та ресоціалізації незаконно

засуджених. Дискурсивна функція визначає напрям правового мислення, зануреного в соціокультурний контекст і доповненого можливостями цифрового аналізу, але не зведеного до нього.

Висновки

Суддівське пізнання не є механічною операцією застосування норми, а комплексним процесом інтерпретації, в якому процедура, технологія та оцінювання поєднуються заради досягнення справедливості. Саме у цьому поєднанні цифрова ефективність набуває гуманістичного змісту, а правосуддя – здатності не лише вирішити спір, а й відновлювати довіру до права як соціальної цінності.

Список використаних джерел

1. Васильчук В. О. Категорія справедливості: філософське, етичне та юридичне розуміння. Науковий вісник Чернівецького університету : збірник наук. праць. Чернівці : Чернівецький нац. ун-т, 2006. Вип. 333 : Правознавство. С. 20–24.
<https://dspace.lvduvs.edu.ua/bitstream/1234567890/181/1/vasylchuk.pdf>
2. Гарасимів Т. З., Осьмак А. М. Реабілітація незаконно засуджених осіб як чинник відновлення соціально-правової справедливості. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2025. Вип. 3. Ч. 3. С. 537–541.
<https://doi.org/10.24144/2788-6018.2025.06.3.83>
3. Гураленко Н. А. Справедливість як константа суддівського пізнання. *Порівняльно-аналітичне право*. 2016. № 2. С. 257–260.
<https://journals.indexcopernicus.com/api/file/viewByFileId/522890>
4. Гураленко Н. А. Суддівське правопізнання: праксеологічний вимір : монографія. Чернівці : Технодрук, 2013. 352 с.
<https://law.chnu.edu.ua/nataliia-huralenko/>
5. Погребняк С. Справедливість у судовій діяльності. *Державне будівництво та місцеве самоврядування*. 2007. Вип. 13. С. 47–61.
https://dspace.nlu.edu.ua/bitstream/123456789/2874/1/Pogrebnaк_47.pdf
6. Цимбалюк М. М. Суспільнобуттєва рівновага та онтологія справедливості. *Право України*. 2011. № 3. С. 212–219.
<https://studfile.net/preview/5130521/page:22/>